

הרב מנחם קופרמן

קבורתה תחת כתובתה – עיקר כתובה או נדוניה

מבוא

מאמר זה יעסוק בביאור זכות הבעל ב"כתובתה", שכנגדה הוא חויב בקבורת אשתו. הנידון הוא האם המשמעות של המושג "כתובה" בהקשר זה הוא עיקר כתובה (=מנה ומאתים) או הנדוניה שמכניסה האישה לבעלה. בהקשר זה תידון גם השאלה האם הנדוניה כוללת את נכסי צאן ברזל בלבד או גם את נכסי המלוג.

המונח "כתובה", המוזכר במשנה ובמקורות התלמודיים, מתפרש בדרך כלל באחד משני אופנים:

א. סכום הכסף הבסיסי שהבעל חייב לתת לאשתו במקרה שהוא מת לפניו או מגרש אותה.

דוגמאות מובהקות לשימוש זה ניתן למצוא בביטויים "יוציא ויתן כתובה"²³¹, "יש/אין לה/ם כתובה"²³².

ב. שטר החוב בו מתועדת התחייבותו של הבעל לתשלום הסכום הנ"ל.

דוגמאות לשימוש זה במשנה הן: "לא כתב לה כתובה"²³³, "הוציאה גט ואין עמו כתובה...כתובה ואין עמה גט..."²³⁴.

אף על פי כן, נמצאים במשנה מספר איזכורים של המונח, המתייחסים לכתובה כדבר שניתן ליורשו²³⁵, דבר אשר מקשה לקבוע במסמרות את ההנחה דלעיל בדבר שני פירושים בלעדיים למונח "כתובה", וכפי שיבואר. מקום נוסף בו מוזכרת הכתובה כדבר שניתן ליורשו הוא הברייתא הקובעת, ש"תקנו...קבורתה כנגד כתובתה" (מז:): או בניסוחו של הרמב"ם (אישות פרק יב הל' ד) "ל...קבורתה כנגד ירושתו לכתובתה". במילים אחרות, הברייתא קובעת כי חובת הבעל להוציא מנכסיו על קבורת אשתו במקרה שהיא מתה לפניו, נתקנה כנגד זכותו לרשת את כתובתה במקרה זה.

במאמר זה יתבאר, כי הראשונים נחלקו בביאור המונח "כתובה" בהקשר זה של ירושה, ומתוך כך גם בהגדרת הזכות שנתקנה לבעל כנגד קבורתה.

הרמב"ם פירש את המונח "כתובה" לפי האופן הראשון שהוצע לעיל, היינו מאתים הזוזים²³⁶ שהבעל מתחייב לתת לאשתו במקרה שהוא מת או מגרש אותה²³⁷.

התוספות, לעומתו, חידשו, שלמונח "כתובה" המובא בהקשר זה פירוש שלישי, והוא: נדוניה. כלומר, לדעת התוספות, כאשר המקורות התנאיים מזכירים ירושה של כתובה, אין הם עוסקים בכסף אותו חייב הבעל לתת לאשתו כפי תנאי בית הדין, אלא בנכסים שניתנו לבעל בשעת הנישואין על ידי חותנו כנדוניה, מה שמקובל לכנות "נכסי צאן ברזל"²³⁸. במילים אחרות, התוספות סבורים, שהזכות שנתקנה לבעל תמורת החובה לקבור את אשתו היא ירושת הנדוניה ולא הפטור מתשלום מאתים הזוזים.

²³¹ חוזר לכל אורך פרק ז' במסכת כתובות; סוטה פ"ו מ"א.

²³² פ"א מ"ו. כל הציונים מתייחסים למסכת כתובות אלא אם כן צוין אחרת.

²³³ פ"ד מ"ז.

²³⁴ פ"ט מ"ט.

²³⁵ ב"ב, פ"ט מ"ט; יבמות, פ"ד מ"ג; כתובות, פ"ח מ"ו. הביטוי החוזר שם בדברי בית הלל הוא "...נכסים בחזקתן: כתובה בחזקת יורשי הבעל, נכסים הנכנסים והיוצאים עמה בחזקת יורשי האב"; כתובות, פ"א מ"א: "ירושה יורשי כתובתה חייבין בקבורתה".
²³⁶ בבבולה, או מאה באלמנה.

²³⁷ מן הראוי לציין כי פירוש מעין זה הוא, לכאורה, מופרך מעיקרו. זאת, משום שאם הכתובה קודם שהבעל מת או מגרש היא רק התחייבות, כיצד ניתן לומר שהבעל יורש אותה? הייתכן שהמשנה אמרה שהבעל יורש דבר אשר מעולם לא יצא מרשותו?!

התשובה לשאלה זו נעוצה בהסבר שכתובה, במובן מנה או מאתים, אינה בהכרח התחייבות, אלא כסף אשר (לפחות ברמת המקורות התנאיים) יצא מרשות הבעל, על אף שהוא לא נמצא עדיין ברשות האישה. על אף שנקודה זו אינה נושא המאמר, היא תבואר בהמשך המאמר בהרחבה מסוימת כפי מה שיידרש להבנת שיטת הרמב"ם כדבעי.

²³⁸ יש לציין, כי מונח זה אינו מופיע כלל במקורות התנאיים בהקשר זה מלבד עבדים שהכניסה האישה לבעלה (יבמות, פ"ז מ"א).

שיטת התוספות

הטענה

התוספות סוברים, שהבעל זוכה בירושת נכסי אשתו כנגד חיובו בקבורתה, ולשיטתם "כתובה" = נדוניה. כלומר, ניתן היה לנסח את התקנה "קבורתה כנגד ירושתה". לדעתם, אם הבעל לא יקבור את אשתו, הוא לא יהיה זכאי בירושתה.

ראיות

1. התוספות כתבו (מז: ד"ה וקבורתה תחת כתובה) באופן מפורש שהתקנה של קבורתה היא כנגד הנדוניה:

וקבורתה תחת כתובה. פירוש: נדונייתה. אבל אין לפרש תחת מנה ומאתים, דהא אמר לקמן (נג:) דארוסה אין לה קבורה.²³⁹

2. גם בדרך נג. (ד"ה שאין אני קורא בה וכו') כתבו כן התוספות להדיא:

והא דתניא לעיל (מז:) 'קבורתה תחת כתובה' - היינו נדוניית כתובה, והיינו דוקא נשואה שהוא יורש נדונייתה. ומצינו שנקראת נדוניה כתובה כדאמר לעיל (מח:) 'נכנסה עמו ללון אף על פי שכתובה בבית בעלה'²⁴⁰.

יצוין כי לאור הנאמר לעיל, ביחס לשתי האפשרויות השכיחות לפרשנות המונח "כתובה" במקורות התנאיים, יובן מדוע נזקקו התוספות לבסס את פרשנותם המחודשת למונח זה, "ומצינו שנקראת נדוניה כתובה...".

3. המשנה קובעת (פ:) את דינם של נכסי האח כאשר מתה שומרת היבם:

שומרת יבם...מתה מה יעשו בכתובה ובנכסים הנכנסין והיוצאין עמה?

...ובית הלל אומרים: נכסים בחזקתן, וכתובה²⁴¹ בחזקת יורשי הבעל, נכסים הנכנסים והיוצאים עמה בחזקת יורשי האב.

רש"י פירש (ד"ה וב"ה אומרים וד"ה הכי גרסי), שירשי הבעל, במסגרת זכאותם ב"כתובה" מקבלים רק את עיקר הכתובה, היינו מנה ומאתים, ותו לא. לעומתו, פירשו התוספות (ד"ה נכסים בחזקתן), שירשי הבעל מקבלים גם את הנדוניה.

בתחילת הסוגיה (שם) מתלבטת הגמרא מי מחויב לקבור את שומרת היבם במקרה כגון זה. לאור האמור לעיל, מתקשים התוספות (ד"ה יורשי הבעל) בהבנת הגמרא אליבא דרש"י:

ואם תאמר: לפירוש הקונטרס, דאין ליורשי הבעל אלא מנה ומאתים ולא נדוניה והא אמרינן בפרק נערה (מז:): דקבורתה תחת נדונייתה...?

כלומר, הם שואלים מה ההוא אמינא של הגמרא לומר שירשי הבעל מחויבים לקבור את שומרת היבם, הרי לשיטתו של רש"י אין הם זוכים בנדוניה. ברור הדבר, שהתוספות מתבססים על שיטתם דלעיל, שהקבורה נתקנה כנגד הנדוניה ולא כנגד עיקר הכתובה, מנה ומאתים.

יצוין, כי גם תירוצם של התוספות בשיטת רש"י, מבוסס על העקרון שהקבורה תוקנה כנגד הנדוניה, אלא שהמנה ומאתים משמשים במקרה זה כנדוניה ולא כעיקר כתובה:

ויש לומר, דשומרת יבם היתה ראויה ליטול קצת מנה ומאתים... והוי כאילו הכניסה לו נדוניה שהיתה כתובה על

²³⁹ אמנם, יש ראשונים הסוברים שאין כתובה לארוסה (רמב"ם, אישות פרק י הל' יא), ולדידם אין מכאן ראיה לפירוש המונח כתובה, וכפי שיבואר בהמשך המאמר.

²⁴⁰ ניתן לומר כי ראיה זו של התוספות אינה מכריעה משום שעדיין ניתן היה להסביר את המונח "כתובה" בברייתא (מח:) גם כמנה ומאתים, והמונחים "בית אביה" ו"בית בעלה" יתפרשו על דרך הברייתא בסוף פרק שמיני (פב:): "בראשונה היו כותבין לכתולה מאתים ולאמנה מנה...התקינו שיהיו מניחין אותה בבית אביה...התקינו שיהיו מניחין אותה בבית חמיה...".

²⁴¹ במשנה המקבילה ביבמות, לח ע"א הגרסה היא "כתובה". להערה זו משמעות בהבנת מבנה המשנה. היינו, האם החלוקה "כתובה בחזקת יורשי הבעל נכסים הנכנסים והיוצאים עמה" היא פירוט של הכלל "נכסים בחזקתן" ויש במשנה רק חלוקה כפולה של הנכסים, או שמא יש במשנה חלוקה משולשת של הנכסים כפי שמשמע מפירושי הראשונים בכתובות ומהגרסה "נכתובה" (עי' בר"ן, לט. לט: בדפי האלפס בפירוש המשנה).

נכסי בעלה... והרי היא כאילו נטלה והחזירה לו...²⁴²

4. כאמור לעיל, התלבטה הגמרא מי חייב בקבורת שומרת יבם שמתה:

איבעיא להו: שומרת יבם שמתה מי קוברת? יורשי הבעל קברי לה דקא ירתי כתובה, או דלמא יורשי האב קברי לה דקא ירתי נכסים הנכנסין והיוצאין עמה?

הגמרא תלתה את הסברה, שחובת הקבורה תהייה מוטלת על יורשי האב, בכך שהם יורשים את נכסי המלוג של שומרת היבם. על כך שואלים התוספות (ד"ה או דלמא):

ואם תאמר: מאי קא מבעיא ליה והתניא לעיל 'קבורתה תחת כתובתה' דהיינו נדונייתא ולא נכסי מלוג?

כאן שוב הניחו התוספות, כשיטתם דלעיל, שחובת הקבורה של האישה נתקנה, באופן כללי, כנגד ירושת הנדוניה.

דיון בשיטת התוספות

בתחילת פרק אחד עשר סיכמה המשנה את חובות היתומים לאלמנת אביהם:

אלמנה ניזונת מנכסי יתומים, מעשה ידיה שלהן, ואין חייבין בקבורתה.

התוספות (צה: ד"ה ואין חייבין בקבורתה) התקשו מה חידשה המשנה בכך שהיתומים אינם מחויבים לקבורה:

ואם תאמר: פשיטא, דהא בעל גופיה לא מחייב בקבורתה היכא דלא ירית כתובתה, דקיימא לן 'קבורתה תחת כתובתה'?

כלומר, מכיוון שנדוניית האישה חוזרת אליה לאחר מות בעלה, מבינים התוספות באופן אפריורי, לשיטתם דלעיל, שהקבורה תלויה בנדוניה, ולכן אין שום סיבה שהיתומים יהיו חייבים בה.

אמנם, מדבריהם בסוף הדיבור משמע, לכאורה, שלולי המשנה היה צד לומר, שהקבורה ניתקנה גם כנגד עיקר הכתובה ולא רק כנגד הנדוניה:

ויש לומר, דאיצטריך לאשמועין אפילו היכא דלא שקלה אלמנה כתובה כגון דליכא אלא מטלטלי - אינן חייבים בקבורתה. ואף על גב דהשתא הווי כיורשי כתובתה כיון שאינה גובה אותה מהם.

בדומה לאופן בו הם הסבירו לעיל²⁴³ את שיטת רש"י, הם מסבירים גם כאן, שאי גביית עיקר הכתובה על ידי האלמנה יכולה הייתה להיחשב ל"ירושה" המחייבת את הבעל (או היתומים) בקבורה תמורתה.

על אף, שעל פי הסברם של התוספות, דחתה המשנה את ההבנה הזו, מכל מקום נראה, כי הם הבינו שהקבורה לא נתקנה דווקא כנגד הנדוניה אלא כנגד כל נכס שהבעל יורש מאשתו ובכלל זה (לולי חידוש המשנה) אפילו המנה ומאתים של עיקר כתובה, שלא נגבו על ידי האלמנה.

נראה, כי ניתן לעגן הבנה זו בשיטת התוספות ממה שכתבו (פ: ד"ה או דלמא), שהבעל חייב בקבורה אפילו תמורת ירושת נכסי המלוג של האישה (אשר אינם ניתנים לו כנדוניה אלא רק לאכילת פירות) ולא רק כנגד ירושת הנדוניה בלבד:

דלאו דווקא נקט התם כתובתה, דהוא הדין נכסי מלוג, אלא דרגילות הוא טפי שמכנסת האשה לבעלה נכסי צאן ברזל מנכסי מלוג...

מכל מקום, מוכח מלשונם של התוספות, שעל אף שהקבורה נתקנה גם כנגד נכסי מלוג, המונח 'כתובה' במונח דבר שאפשר ליורשו מתייחס אך ורק לנדוניה (וזאת, בניגוד גמור לשיטת הרמב"ם, כפי שיבואר לקמן).

הערה:

התוספות (מז: ד"ה וקבורתה; פ: ד"ה יורשי הבעל) ביססו את שיטתם, שהקבורה נתקנה כנגד הנדוניה, על הסוגיה (נג). אשר מוכח

²⁴² התוספות חזרו על הסברם זה ברש"י גם בד"ה או דלמא: "ולפירוש הקונטרס נמי, מנה ומאתים דהכא כנדוניא דמי, כדפירשנו".

²⁴³ ראייה 3.

ממנה שארוס אינו חייב בקבורת ארוסתו²⁴⁴:

יטיב ר' נחמן ועולא ואבימי בר רב פפי ויטיב רב חייא בר אמי גבייהו. אתא ההוא גברא דשכיבא ארוסתו, אמרי ליה: זיל קבר או הב לה כתובתה.
אמר להו רב חייא: תנינא, 'אשתו ארוסה... מתה - אינו יורשה, מת הוא - גובה כתובתה', טעמא דמת הוא, הא מתה היא - אין לה כתובה [=דין כתובה, קבורה].'

כלומר, על אף שלארוסה יש כתובה, היינו מנה ומאתים, אין היא זכאית לקבורה, ומכאן, שהקבורה נתקנה רק כנגד הנדוניה, השייכת לבעל משעת הנישואין, ולא כנגד עיקר הכתובה.

יש להעיר²⁴⁵, כי ראייה זו טובה רק לשיטת התוספות, הסוברים להלכה שיש כתובה לארוסה²⁴⁶. הרמב"ם סובר (אישות פרק י הל' יא), לעומת זאת, שאין כתובה לארוסה, ועל כן אי אפשר, לשיטתו, להוכיח דבר מהסוגיה הנ"ל, שהרי ייתכן (וכפי שיוכח לקמן שאכן כך הוא סובר), שהקבורה נתקנה כנגד עיקר הכתובה, וזה קיים רק לאחר הנישואין.

שיטת הרמב"ם

הטענה

הרמב"ם סובר שהקבורה נתקנה כנגד ירושת עיקר הכתובה²⁴⁷, היינו המנה או מאתיים שמתחייב הבעל לאשתו כאשר הוא נושא אותה לאישה.

ראיות

1. הרמב"ם (אישות פרק טז הל' א-ב) הגדיר בפירוט את המונח "כתובה":

הנכסים שמכנסת האשה לבעלה בין קרקע בין מטלטלין בין עבדים אף על פי שהן נכתבין בשטר כתובה אינן נקראין כתובה אלא נדוניה שמם... וכן כל נכסים שיש לאשה שלא הכניסה אותן לבעלה ולא כתבה אותן בכתובה אלא נשארן לעצמה... נקראין נכסי מלוג... ואין נקרא כתובה אלא עיקר כתובה שהוא מאה או מאתיים עם התוספת בלבד.

מדבריו אלו עולה, שהמונח "כתובה" פירושו "עיקר כתובה"²⁴⁸, היינו מנה או מאתיים (והתוספת) בלבד ולא נדוניה או נכסי מלוג. זאת, בניגוד גמור לפירושה של התוספות²⁴⁹, כפי שהתבאר לעיל.

הרמב"ם פסק להלכה (אישות פרק יב הל' ד) את דין הברייתא התולה את חובת הבעל לקבור את אשתו בזכותו לרשת אותה: ועוד תקנו חכמים שיהיו מעשה ידי האשה כנגד מזונותיה, ופדיונה כנגד אכילת פירות נכסיה, וקבורתה כנגד ירושתו לכתובתה...

לאור ההגדרה דלעיל ברור, שכוונתו של הרמב"ם לומר שהבעל מחויב לקבור את אשתו תחת זכותו שלא לשלם את המנה ומאתים הכתובים בכתובה.

2. קבורת האלמנה.

כתב הרמב"ם (אישות פרק יח הל' ו):

מתה האלמנה - יורשי הבעל חייבין בקבורתה. ואם נשבעה שבועת אלמנה ואחר כך מתה - יורשיה יורשין כתובתה

²⁴⁴ כך פסקו התוספות להלכה (קידושין סה.), ד"ה ואם נתן.

²⁴⁵ בספר ישועות יעקב, (סימן צ ס"ק א) עמד גם על נפק"מ זו בין שיטת התוספות לשיטת הרמב"ם.

²⁴⁶ ע"י ב"מ יז, ד"ה מן האירוסיין.

²⁴⁷ הבעייה, שעולה לכאורה מכינוי נכסים שכלל לא יצאו מרשותו של הבעל "ירושה", עומדת בפני עצמה ומחייבת מקום לדיון נפרד בנושא רחב זה.

²⁴⁸ גם אם ניתן לדון על נכונות הגדרה זו בסוגיות הגמרא, כפי שאכן עשו התוספות כמבואר לעיל, מכל מקום, ניתן להניח שהרמב"ם בפסקיו התכוון לעיקר

כתובה אלא אם כן הוא הסביר אחרת באופן מפורש.

²⁴⁹ ושל רש"י, מז ע"ב, ד"ה תחת כתובתה.

והן חייבין בקבורתה, אבל לא יורשי הבעל.

מפסק זה של הרמב"ם עולה בביורור, שחובת הקבורה תלויה בקבלת עיקר הכתובה, היינו המנה או מאתים. לפיכך, במקרה בו נפטרים היתומים (=יורשי האב) מלשלם את הכתובה ליורשי האלמנה – הם חייבים בקבורתה. לעומת זאת, במקרה בו גובים יורשי האלמנה את הכתובה – מתחייבים הם בקבורתה. במילים אחרות, הגורם אשר מקבל (או ממשיך להחזיק) במנה או מאתים מתחייב בקבורה, קרי: הקבורה נתקנה כנגד עיקר הכתובה ולא כנגד הנדוניה.

את ההבנה הזו בשיטת הרמב"ם ניתן לעגן גם בדבריו המתחייסים לירושת נדוניית האלמנה (שם, שם הל' ט):

והנכסים עצמם שהם נדונייתה - נוטלת אותן בלא שבועה...

ואם מתה האלמנה בלא שבועה - יורשיה יורשים נדונייתה, אף על פי שהוא נכסי צאן ברזל...

מתבאר מדבריו, שיורשי אלמנה שלא נשבעה אינם יורשים את עיקר הכתובה, אך יורשים את הנדוניה, אשר לדעת הרמב"ם, אינה תלויה בשבועתם. היוצא מצירוף שני פסקי הרמב"ם הוא, שבמקרה בו לא מקבלים יורשי האלמנה את עיקר הכתובה אין הם חייבים בקבורתה על אף שהם יורשים את הנדוניה. במילים אחרות, מתחזקת ההוכחה, כי הרמב"ם תלה את חובת הקבורה בעיקר הכתובה ולא בנדוניה. זאת בניגוד גמור לשיטת התוספות, כפי שהתבארה לעיל.

3. שומרת יבם שמתה.

פסק הרמב"ם (אישות פרק כב הל' י):

מתה כשהיא שומרת יבם – יורשיה מאביה יורשין בנכסי מלוג שלה וחצי נכסי צאן ברזל ויורשי הבעל יורשים

כתובתה וחצי נכסי צאן ברזל. ויורשי הבעל חייבין בקבורתה.

לאור ההבנה בשיטת הרמב"ם, שהקבורה נתקנה כנגד ירושת עיקר הכתובה, לא מהווה הדין של קבורת שומרת יבם חידוש אלא רק יישום נוסף של כלל זה, ובכך מהווה ראייה נוספת לטענה הנדונה.

מקור פסקו זה של הרמב"ם הוא בבבביתא (פ:-פא.):

תניא שומרת יבם שמתה – יורשיה יורשי כתובתה חייבין בקבורתה.

וכפי שפירש רש"י (פא. ד"ה יורשיה יורשי כתובתה):

אותן יורשים שיורשין כתובתה - חייבין בקבורתה.

נראה, כי גם כאן ניתן להוכיח את הטענה בשיטת הרמב"ם, מכך שלשיטתו הוא, מתחייבים יורשי הבעל בקבורת שומרת היבם, על אף שהם זוכים רק במחצית מנכסי הנדוניה בדיוק כמו יורשי האישה מאביה. זאת, משום שהם יורשים את עיקר הכתובה, והיא זאת אשר מחייבת אותם בקבורה. במילים אחרות, לו היה סבור הרמב"ם שהקבורה נתקנה כנגד ירושת הנדוניה לא היה ברור מדוע דווקא יורשי הבעל חייבים בקבורה ולא יורשי היבמה, הרי כל אחד מקבל רק חצי מנכסי צאן הברזל.

בניגוד לדעת הרמב"ם²⁵⁰, הסבירו התוספות (פ: ד"ה נכסים בחזקתן), שיורשי הבעל מקבלים את כל הנדוניה, ולא רק את חציה. הסבר זה עולה בקנה אחד עם שיטתם דלעיל, שהקבורה נתקנה כנגד הנדוניה. כלומר, לדעתם, חייבים יורשי הבעל בקבורת שומרת היבם לא משום שהם לא משלמים את עיקר הכתובה, כהבנת הרמב"ם, אלא רק משום שהם יורשים את נדונייתה, והיא זאת אשר מחייבת אותם בקבורתה²⁵¹.

דיונים בשיטת הרמב"ם

1. מקור פסקו באלמנה דעלמא.

המשנה בתחילת פרק אחד עשר (צה:) קבעה על מי מוטלת חובת קבורת האלמנה:

יורשיה יורשיה כתובתה חייבין בקבורתה.

²⁵⁰ יורשיה, פ ע"ב, ד"ה וב"ה אומרים נכסים.

²⁵¹ ע"י לעיל בשיטת התוספות, ראייה 3.

נראה, כי על אף שאביי (פא:), בעקבות הניסוח המעורפל של המשנה, "יורשיה יורשי כתובתה", העמיד אותה בשומרת יבם שמתה ("יורשיה יורשי כתובתה חייבין בקבורתה", ואיזוהי אלמנה שיש לה שני יורשין - הוי אומר זו שומרת יבם"), פסק הרמב"ם את דין המשנה כפשוטו. כלומר, הוא הבין שגם במקרה של אלמנה רגילה ישנו מצב בו קוברים היתומים ומצב בו קוברים יורשי האם. הקישור בין פסק זה של הרמב"ם לניסוח המשנה מתברר גם מתוך פירושו למשנה זו:

וכבר בארנו כמו כן, שיורשיה לא יורשין כתובתה אלא אם כן נשבעה ומתה. אבל אם מתה והיא לא נשבעה - אכדה כתובתה ויתעסקו בקבורתה יורשי בעלה.

מדבריו אלו עולה, כי הוא הגדיר את עיקר הכתובה כדבר שניתן ליורשו, ועל פי זה מתפרש המונח דלעיל, "יורשתו לכתובתה" כמנה או מאתים ולא כנדוניה.

על פי זה מתבאר, שהרמב"ם פירש את המשנה באופן הפוך לחלוטין מהאופן בו פירשו אותה התוספות (עי' לעיל בדיון בשיטתם). כלומר, בעוד התוספות הבינו שהחידוש המרכזי במשנה הוא הדין שהקבורה לא נתקנה כנגד אי תשלום המנה או מאתים, למד הרמב"ם שזהו בדיוק דין המשנה, היינו תליית חובת הקבורה במי שבסופו של דבר מקבל (או משאיר אצלו) את סכום עיקר הכתובה.

מכל האמור עולה, כי המקור לפסקו של הרמב"ם בדין קבורת אלמנה רגילה הוא במשנה הנ"ל, ומקור דין קבורתה של שומרת יבם הוא בכרייתא שמובאת שם בגמרא. בשניהם נאמר הדין, שהקבורה תלויה בגורם שיורש את עיקר הכתובה, או במילים אחרות, "קבורתה תחת כתובתה".

אמנם, המגיד משנה (אישות פרק יח הל' ו; לקמן המ"מ) והר"ן (נה. בדפי האלפס, ריש אלמנה נזונת) הבינו שהמקור לפסקו של הרמב"ם באלמנה אינו בפשוטה של משנה כדלעיל, אלא בקל וחומר מדין קבורת שומרת היבם:

וטעמו [=של הרמב"ם] ז"ל, דכיון שאין יכולין יורשיה לגבות כתובתה [=של האלמנה], לפי שאין אדם מוריש שבועה לבניו - יורשי הבעל חייבין בקבורתה, וקל וחומר משומרת יבם, שהרי זו אין יורשיה יורשין כתובתה ומנכסי צאן ברזל שלה כלום, ובשומרת יבם יורשין מקצת צאן ברזל²⁵².

כלומר, אם בשומרת יבם, ששם יורשי האישה לא חויבו בקבורתה על אף שהם מקבלים מחצית מהנדוניה, כל שכן בנידון של אלמנה רגילה, ששם (במקרה שהיא לא הספיקה להישבע) הם אינם זוכים לא בנדוניה ולא בכתובה, שלא יתחייבו בקבורתה.

אלא שבקל וחומר זה של המ"מ והר"ן מתעוררים שני קשיים מהותיים:

א. הם מניחים שכאשר לא נשבעה האלמנה בחייה - אין יורשיה זוכים לאחר מותה בנדוניה. אלא שהנחתם זו אינה פשוטה כלל ועיקר. כאמור לעיל²⁵³, פסק הרמב"ם (אישות פרק יח הל' ט), שיורשי האלמנה זוכים בנדוניה גם אם היא לא נשבעה בחייה. כלומר, לפי פשוט דברי הרמב"ם, אין הקל וחומר נכון, לכאורה, משום שבעוד יורשי שומרת היבם זוכים, לדעת הרמב"ם, במחצית מהנדוניה, זוכים יורשי האלמנה ככולה, ומדוע, אם כן, לא יתחייבו בקבורתה?

נראה, כי המ"מ (שם ופרק טז הל' יב) מתבסס על חילוק שהוא חידש בדברי הרמב"ם, לפיו הדין, שיורשי האלמנה זוכים בנדוניה גם ללא שבועה, תקף רק במצב בו נכסי צאן הברזל נשארו בעין. במקרה בו הם כבר לא בעין, טוען המ"מ, שגם הרמב"ם יודה, שאין היורשים זכאים בהם במקרה שהאלמנה לא נשבעה:

ביאור דברי רבינו הוא בשאותן נכסים שהכניסה לו הן בעין קיימים... ועל דרך זה כתב רבינו שאם מתה בלא שבועה שיורשיה יורשין הנדוניה... אבל ודאי אם נאכדה הנדוניה... צריכה היא לישבע, ואם מתה בלא שבועה ודאי אין יורשיה נוטלין כלום דלא עדיף מחוב דעלמא... ואין אדם מוריש שבועה לבניו.

לפי הנחה זו, הוא מבין שבמקרה שלא נשבעה האלמנה והנדוניה אינה בעין - אין היורשים זכאים כלל בכתובה ובנדוניה ועל כן צריכים יורשי הבעל לקבורה. אך כאמור, אין מקור לחילוק זה בדברי הרמב"ם עצמו, ולכן קשה לראות בקל וחומר זה משומרת יבם מקור לפסקו ב"אלמנה דעלמא", כלשונו של המ"מ.

ב. הקושיה השנייה על הקל וחומר של הר"ן והמ"מ היא, שההגיון שעומד בבסיסו היא, שככל שמקבלים יורשי האישה חלק גדול יותר מהנדוניה, יש יותר סברה לחייב אותם בקבורת האלמנה. כמוכּן, שהגיון זה מבוסס על ההנחה שהחיוב בקבורה הוא פונקציה

²⁵²הציטוט מדברי הר"ן.

²⁵³ראייה 2.

של ירושת הנדוניה, דבר אשר נכון רק לשיטת התוספות דלעיל²⁵⁴. אך לאור מה שהתבאר, שהרמב"ם סבור שהקבורה נתקנה כנגד עיקר הכתובה ולא כנגד הנדוניה, לא ניתן לומר שהוא מצא מקור לדבריו בקל וחומר המבוסס על הגיון שסותר את שיטתו. לסיכום, ניתן לומר, שהסברם של הר"ן והרמ"מ לדברי הרמב"ם, מבוסס על שתי הנחות יסוד: א. חלוקה בפסקיו של הרמב"ם בין נכסים שהם בעין לנכסים שאינם בעין. ב. הקבורה נתקנה כנגד הנדוניה. כאמור, הנחות יסוד אלו אינן מחייבות בהכרח את הרמב"ם עצמו, ונראה לומר, שהוא ביסס את פסקו על דברי המשנה כפי שהם מתבארים לפי פשוטם, כדלעיל, וכן על שיטתו הכללית שהקבורה נתקנה כנגד עיקר הכתובה ולא כנגד הנדוניה.

2. מחלוקתו עם הראב"ד.

הראב"ד בהשגותיו תמה על פסקו זה של הרמב"ם:

דעתא קלישתא קא חזינא הכא. וכי מפני שלא נשבעה קרא לירשי הבעל יורשי כתובתה, והלא הם אומרים שכבר נפרעה מכתובתה ונטלה צרי והורישוה? אלא ודאי יורשי נדוניה ונכסי מלוג שלה קוברין אותה ואף על פי שלא ירשו כלום.

בפד"ר (כרך ה', עמ' 367-368) טען הרב א' גולדשמידט, שנקודת המחלוקת בין הראב"ד לרמב"ם היא האם הקבורה נתקנה כנגד ירושה בכוח או ירושה בפועל. במילים אחרות, הם נחלקו האם נתקנה חובת הקבורה גם כאשר לא מתבצעת ירושה בפועל. לפי הבנתו, סבר הרמב"ם שצריכה להיות ירושה בפועל, ואילו הראב"ד סבר שכדי לחייב בקבורה מספיק "דין ירושה", היינו ירושה בכוח. לכן, לפי הסברו, סבור הרמב"ם שרק מי שירש בפועל את הכתובה מתחייב בקבורה, ואילו הראב"ד סבור שגם אם לא ירשו יורשי האישה את הנדוניה בפועל מפאת סיבות טכניות כגון חוסר שבועה וכד', בכל זאת יש להם דין יורש, והם חייבים בקבורה.

יש לציין, שלפי הסבר זה, ניתן היה לומר, שאין קשר בין הדיון האם הקבורה נתקנה כנגד עיקר הכתובה או כנגד הנדוניה, משום שנקודת הדיון בין הראב"ד לרמב"ם היא סביב השאלה האם יורש פוטנציאלי חייב בקבורה או לא.

אמנם, לאור מה שהתבאר, שמקורו של הרמב"ם לפסקו, שבמקרה שאלמנה לא נשבעה מתחייבים יורשי הבעל בקבורתה, הוא במשנה, ולא בסברתו הממאנת לראות בירשי האלמנה יורשים פוטנציאליים, נראה לומר, שאין מקום להשגת הראב"ד. היינו, מכיוון שהרמב"ם הבין, שהקבורה נתקנה אך ורק כנגד עיקר הכתובה, על כרחך צד אחד נחשב יורש. לכן, אם היתומים נאלצים לשלם את סכום הכתובה – יחשבו הם כירשי הכתובה, ואם היתומים אינם משלמים את עיקר הכתובה – נחשבים הם עצמם לירשי הכתובה, וכלשון המשנה "יורשיה יורשי כתובתה".

סיכום

במאמר זה התבאר כי נחלקו הראשונים בהבנת תקנת "קבורתה תחת כתובתה" (מז:):

התוספות פירשו במקומות רבים את המונח "כתובה", המובא בהקשר של ירושה, כנדוניה. לכן, לפי שיטתם, מתפרשת תקנה זו כהעמדת חובת הקבורה של האישה כנגד ירושת נדוניה על ידי הבעל.

הוכח, כי הרמב"ם, לעומת זאת, הגדיר את המונח כתובה בכל מקום כעיקר כתובה, היינו מנה או מאתים. לפי הגדרתו זו יוצא, שהקבורה נתקנה כנגד אי תשלום (או ירושה של) עיקר הכתובה בלבד. הבנה זו בשיטתו באה לידי ביטוי בפסיקתו שירשי הבעל חייבים בקבורת אלמנה כאשר יורשיה לא יכולים לגבות את כתובתה, וכן בפסיקתו ביחס לקבורת שומרת יבם, שם קבע שירשי הבעל חייבים בקבורתה על אף שהם מתחלקים עם יורשי האישה שווה בשווה בירושת הנדוניה.

נספח: החלות בין קבורה לנכסי מלוג.

בסעיף זה תידון השאלה, האם, לדעת הסוברים שהקבורה נתקנה כנגד הנדוניה (התוספות והראב"ד), תלוי חיוב הקבורה בירושת נכסי צאן ברזל בלבד או גם בירושת נכסי מלוג?

²⁵⁴ וכן לשיטת הראב"ד שהשיג על הרמב"ם, לעיל ראייה 2.

ראשונים

1. מתוך דברי התוספות (פ: ד"ה או דלמא) נראה, שהם הבינו שהקבורה נתקנה גם כנגד נכסי המלוג:

...דלאו דוקא נקט התם כתובתה דהוא הדין נכסי מלוג, אלא דרגילות הוא טפי שמכנסת האשה לבעלה נכסי צאן ברזל מנכסי מלוג.

כלומר, התוספות סבורים, שהקבורה נתקנה כנגד "נכסים הנכנסים והיוצאים עמה" כלשון המשניות²⁵⁵, ולא דווקא כנגד הנדוניה בלבד, כפי שהתבאר לעיל.

2. גם מדברי הראב"ד בהשגותיו (אישות פרק יח הל' ו) נראה, כי הקבורה נתקנה גם כנגד נכסי מלוג:

...אלא ודאי יורשי נדוניה ונכסי מלוג שלה קוברין אותה...

שיטת הבית שמואל

בעל הבית שמואל נקט בתחילת סימן פט, כשיטת התוספות והראב"ד, שהקבורה נתקנה כנגד הנדוניה ולא כנגד עיקר הכתובה, אך נראה כי יש סתירה בין פירושי השונים בהלכות כתובות ביחס לשאלה האם הקבורה נתקנה גם כנגד נכסי מלוג או לא.

בסימן פט (ס"ק א) כתב הבית שמואל מפורשות:

קבורה תקנו חז"ל תחת נדוניה ולא תחת כתובה... ולא תחת נכסי מלוג.

כמו כן כתב גם בסימן עז (ס"ק טז) בשם הב"ח:

הא דפטור מקבורה, משום קבורה תקנו חז"ל תחת נכסי צאן ברזל ולא תחת נכסי מלוג, וכאן ספק הוא אם זכתה [ב]נכסי צאן ברזל.

הב"ח קובע, שהבעל אינו חייב בקבורת אשתו המורדת לאחר י"ב חודש, משום שהוא אינו נחשב כמי שיורש את נכסי צאן הברזל. זאת, על אף שהוא בוודאי יורש את נכסי המלוג. כלומר, לדעתו, נתקנה הקבורה דווקא תחת ירושת נכסי הנדוניה ולא נכסי המלוג²⁵⁶.

לעומת זאת, בסימן נה (ס"ק יא) כתב הבית שמואל להדיא, שהקבורה נתקנה גם תחת ירושת נכסי המלוג. על דברי הרמ"א (אבה"ע סימן נה, סע' ה), אשר פסק שהבעל אינו קובר גם במקום ש"נשאה במקום שלא זכה בנדוניה", הוא כותב: "היינו כשאינו יורש כלום, אפילו נכסי מלוג". כלומר, הוא מבין שאם הבעל היה יורש בפועל רק את נכסי המלוג – הוא היה מתחייב בקבורת אשתו על אף שהוא לא ירש את הנדוניה. זאת בניגוד מוחלט למה שהובא לעיל מדבריו.

בסימן קיח (ס"ק כג) חידש הבית שמואל, שאם הבעל תפס מנכסי הנדוניה של אשתו, הוא חייב בקבורתה²⁵⁷:

ונראה, להני פוסקים דצריך להחזיר הכל, אז אין צריך לקבורה. ואם תופס נכסי מלוג חייב לקבורה.

לדעת הבית שמואל, אפילו אם לא זכה הבעל כלל בנכסי צאן ברזל, אלא רק בנכסי המלוג (על ידי תפיסה) – הוא חייב בקבורתה. כלומר, הקבורה נתקנה כנגד ירושת נכסי המלוג אפילו במקום שלא זוכה בנכסי צאן ברזל.

וצריך עיון ליישב את הסתירה בין הפוסקים השונים.

יש לציין, כי שיטת הבית שמואל בהגדרת התלות בין חובת הקבורה לבין זכות הירושה אינה ברורה גם בשאלה תמורת מה נתקנה חובת הקבורה, עיקר הכתובה או ירושת הנדוניה, וכפי שיבואר.

²⁵⁵ זאת לפי ההנחה שפירוש המונח "נכסים הנכנסים והיוצאים עמה" פירושו נכסי מלוג. יצוין כי ניתן להבין מושג זה באופן מורחב יותר, אך אין כאן מקומו.

²⁵⁶ יש להעיר שעל אף שנכסי צאן הברזל נשארים בפועל בידי הבעל – מבין הב"ח שהוא לא יתחייב בקבורה משום שהוא זכה בהם מדין מורדת ולא בתורת ירושה.

²⁵⁷ חידוש דומה מופיע גם בדבריו בסימן עז (ס"ק טז) ביחס לתפיסת נכסי צאן ברזל על ידי האישה.

בעניין גביית נכסי צאן ברזל ומלוג על ידי האלמנה, פסק השו"ע להלכה (אבה"ע סימן צו, סע' א) את חילוקו של המגיד משנה, דלעיל, בין נכסים קיימים בעין לנכסים שאינם בעין:

אין אלמנה גובה כתובתה, עיקר ותוספת, אלא בשבועה. ונכסי מלוג ונכסי צאן ברזל, או נכסים שייחד לה בכתובתה בעין, אם אותם שהכניסה לו הם בעצמם קיימים... - נוטלת אותם בלא שבועה. ואם נכסי צאן ברזל אינם קיימים... - אינה נפרעת אלא בשבועה.

אמנם, הבית שמואל (ס"ק א) כתב, שלשיטת הרמב"ם, זכאית האלמנה לנכסי נדונייתה ללא שבועה גם אם הם אינם קיימים בעין. הבנה זו בדברי הרמב"ם מתאימה למה שהתבאר בשיטתו לעיל, שהקבורה נתקנה כנגד עיקר הכתובה. לכן על אף שהאלמנה זוכה בנדוניה ללא שבועה (ומשום כך היא יכולה להוריש אותה לבניה), אין היא זכאית לעיקר כתובה ללא שבועה, וחובת הקבורה נופלת על היתומים, יורשי הבעל.

על כך הקשה בעל הישועות יעקב (אבה"ע סימן צ"ס"ק א) מדברי הב"ש עצמו (סימן פט ס"ק א), שם כתב להדיא "קבורה תקנו חז"ל תחת נדוניה ולא תחת כתובה". במילים אחרות, אם הקבורה נתקנה, לדעת הבית שמואל, כנגד הנדוניה, מדוע לא יתחייבו יורשיה לקבורה?²⁵⁸

יוצא שקשה להסיק מהי שיטתו של הבית שמואל בדבר הגדרת הזכות תמורתה נתקנה חובת הקבורה של הבעל, עיקר הכתובה או הנדוניה.

²⁵⁸ בשיטת הרמב"ם עצמו תירץ הישועות יעקב "אלא ודאי תחת מנה ומאתים", היינו, שלדעת הרמב"ם הקבורה באמת נתקנה כנגד עיקר הכתובה ולא כנגד הנדוניה, ולכן במקרה בו לא נשבעה האלמנה – אין יורשיה חייבים בקבורתה.